

GASPIRALI İSMAİL BEY'İN ALEM-İ SIBYAN DERGİSİNDE PARENTEZ İÇİNDE GÖSTERİLEN LEHÇELERARASI EŞ DEĞER SÖZCÜKLER

Akartürk KARAHAN*

Özet: Tercüman gazetesi, bilindiği gibi, Gaspıralı İsmâil Bey tarafından Kırım'da yayımlanan Türkçe-Rusça gazetedir. Tercüman gazetesi otuz beş yıl boyunca Rusya müslümanlarını ve Rusya Türklerini uyandırma, çağdaş dünya medeniyetine ulaştırma yolunda olağan üstü hizmetler yapmıştır. İç ve dış haberlerle, eğitim ve kültür yazılarıyla Rusya'daki müslüman Türkler'in modernleşmesinde büyük ölçüde etkili olan gazete 1886'da amacını, "Rusya ülkesinde sâkin ehl-i İslâm'ın fevâid-i ma'neviyye ve maddiyyesine hizmet etmek" diye açıklamıştır. İdil-Ural ve Türkistan Türk lehçelerini iyi bilen Gaspıralı, gazete ve dergi yayımlarında Kuzeybatı Türkçesinden (Kıpçakça) sözcüklerin, ifadelerin yanında zaman zaman Osmanlı Türkçesi veya Rusça karşılıklarını da vermiştir. Bulgaristan'dan Doğu Türkistan'a kadar yayılan Tercüman'da gerektiğinde lehçelerde ortak olan sözcüklerin ve Batı Türkçesi ile Doğu Türkçesi'ne ait sözcüklerin yan yana kullanıldığı görülmektedir. Gazetede açık bir anlatım ve kısa cümleler dikkati çeker. Gaspıralı'nın amacı "Boğaziçi'ndeki balıkçıdan Kâşgar'daki deveciye kadar" herkesin bu dili anlamasıdır. Tercüman gazetesinin çıktığı otuz beş yıl boyunca dil konusunda bilinçli bir tavır sergileyen Gaspıralı, Türk dünyasında ortak bir edebî dil oluşturmaya gayret etmiş ve bunda da sanıldığından daha büyük bir başarı elde etmiştir. Âlem-i Sıbyân da, İsmail Gaspıralı'nın Kırım Bahçesaray'da Tercüman gazetesinin eki olarak çıkardığı derginin adıdır. Âlem-i Sıbyân "Çocuklar Dünyası" ya da dergideki ifadesiyle "Sabîler Dünyası" anlamına gelen ve okul çağındaki çocuklara yönelik haftalık bir dergidir. Yalnızca Kırım'daki Türklerin değil bütün Rusya coğrafyasındaki Türklerin ilk çocuk dergisi olan Âlem-i Sıbyân, Tercüman'ın eki olarak Mart 1906'dan 1915'e düzensiz aralıklarla haftalık olarak yayımlanmıştır. Hem Tercüman gazetesinde hem de ilavesi olan Âlem-i Sıbyân dergisinde Balkanlardan Doğu Türkistan'a kadar geniş bir coğrafyada yerleşik olan Türk toplulukları arasında anlaşılabilirliği sağlamak için ortak bir yazı dili kullanılmış, bunun için yer yer parantez içinde farklı lehçelere ya da dillere ait sözcükler yazılmıştır. Bu bildiride Âlem-i Sıbyân dergisindeki parantez içinde gösterilen farklı sahalara özgü eş değer sözcükler ele alınmış; bu sözcüklerin ait olduğu dil veya lehçe tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Gaspıralı İsmail Bey, Tercüman gazetesi, Âlem-i Sıbyân, lehçeler, eş değerlik.*

Interdialectal Equivalent Words Shown in Parentheses in Gaspıralı Ismail Bey's Alem-i Sıbyan Magazine

Abstract: Tercüman newspaper, as it is known, is a Turkish-Russian newspaper published in Crimea by Gaspıralı Ismail Bey. For thirty-five years, Tercüman newspaper has performed extraordinary services in awakening Russian Muslims and Russian Turks and bringing them to modern world civilization. The newspaper, which was greatly influential in the modernization of Muslim Turks in Russia with its domestic and foreign news and articles on education and literature, stated its purpose in 1886 as "to serve the spiritual and material benefits of the people of Islam living in the country of Russia". explained. Although Gaspıralı, who knew the Idil-Ural and Turkestan Turkish dialects well, used words and expressions from Northwest Turkish from time to time, the newspaper was published in Turkey Turkish, not in a hybrid Turkish, as some claim. In Tercüman, which spreads from Bulgaria to East Turkestan, it is seen that words common to dialects and words belonging to Western Turkish and Eastern Turkish are used side by side when necessary. A clear explanation and short sentences attract attention in the newspaper. Gaspıralı's aim is for everyone to understand this language, "from the fisherman on the Bosphorus to the camel driver in Kashgar". Gaspıralı, who had a conscious attitude towards language throughout the thirty-five years that the newspaper was published, tried to create a common literary language in the Turkish world and achieved greater success in this than expected. Âlem-i Sıbyân is the name of the magazine published by İsmail Gaspıralı as a supplement to the Tercüman newspaper in Bahçesaray, Crimea. Âlem-i Sıbyân, which means "World of Children" or as it is expressed in the magazine, "World of Sabians", is a weekly magazine for school-age children. Âlem-i Sıbyân, the first children's magazine not only for the Turks in Crimea but also for the Turks in the entire Russian geography, was published weekly as a supplement to Tercüman at irregular intervals from March 1906 to 1915. In both the Tercüman newspaper and its supplement, Âlem-i Sıbyân magazine, a common written language was used to ensure understandability among Turkish communities, and words from different dialects were sometimes written in parentheses. In this paper, the inter-dialect equivalent words shown in parentheses in the Âlem-i Sıbyân magazine are discussed; The language or dialect to which these words belong has been determined.

Key Words: *Gaspıralı İsmail Bey, Tercüman newspaper, Âlem-i Sıbyân, dialects, equivalence.*

* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkiye. ORCID ID: 0000-0002-9117-6356, e-posta: akarturk.karahan@aybu.edu.tr akarturk@yahoo.com

Giriş

Tercüman: Tercüman gazetesi, bilindiği gibi, Gaspıralı İsmâil Bey tarafından Kırım’da yayımlanan Türkçe-Rusça gazetedir. Tercüman, Kırım’ın Bahçesaray şehrinde 22 Nisan 1883 - 23 Şubat 1918 (?) tarihleri arasında genellikle haftada bir gün dört sayfa halinde yayımlanmış (Rusça adı *Perevodçik*), 1904 yılından sonra düzensiz biçimde haftada iki, üç veya beş defa çıktığı olmuştur. Gazetenin adı 1905’te *Tercümân-ı Ahvâl-i Zamân* şeklinde değiştirilmiş, 1909’da yine *Tercüman*’a dönmüştür. İç ve dış haberlerle, eğitim ve kültür yazılarıyla Rusya’daki müslüman Türklerin modernleşmesinde büyük ölçüde etkili olan gazete 1886’da amacını, “Rusya ülkesinde sâkin ehl-i İslâm’ın fevâid-i ma‘neviyye ve maddiyyesine hizmet etmek” diye açıklamıştır. Türkçe ve Rusça sayfalarının birbirinin aynı olduğu ileri sürülmüşse de her iki dilde yayımlanan metinler farklılık gösterir. Gazeteye yayın izni alınırken Rusça bölüm şart koşulmuş; Rusçasının neşredilmemesi için Gaspıralı on yıl kadar uğraşmış, nihayet istediği izni alarak 20 Aralık 1907’den sonra Rusça kısmını kaldırmış, yine de gerekli görüldüğünde Rusça yazılara gazetede yer vermiştir. *Tercüman*’ı ölümüne kadar (24 Eylül 1914) Gaspıralı yönetmiş, ölümünden sonra gazetenin yayımı, oğlu Rifat’ın sahipliği ve Hasan Sabri Ayvazof’un başmuharrirliğinde Kırım’da kurultay hükümetinin yıkılmasına (tah. 23 Şubat 1918) kadar sürmüştür. Nisan 1918’de Almanlar Kırım’ı işgal edince Gaspıralı’nın kızı Şefika Hanım matbaayı tekrar açmışsa da başka yayınlar basıldığı halde *Tercüman* çıkmamıştır. Ağustos 1918’de beyaz Ruslar’ın lideri Denikin’in Kırım’ı ele geçirmesiyle *Tercüman*’ın matbaasına el konulmuştur (Akpınar 2011: 492).

Âlem-i Sıbyân: Âlem-i Sıbyân¹, İsmail Gaspıralı’nın Kırım Bahçesaray’da Tercüman gazetesinin eki olarak çıkardığı derginin adıdır. Âlem-i Sıbyân “Çocuklar Dünyası” ya da dergideki ifadesiyle “Sabîler Dünyası” anlamına gelen ve okul çağındaki çocuklara yönelik haftalık bir dergidir. Yalnızca Kırım’daki Türklerin değil bütün Rusya coğrafyasındaki Türklerin ilk çocuk dergisi olan Âlem-i Sıbyân, Tercüman’ın eki olarak Mart 1906’dan 1915’e düzensiz aralıklarla haftalık olarak yayınlanmıştır. Derginin bugün elimizde 1911-1912 yıllarında çıkan sayıları² bulunmaktadır (bkz. Karahan 2020, 2021, 2022, 2023).

Dört sayfa olarak çıkarılan derginin baş tarafında “*İşbu varakanın iki sahifesi sıbyâna diğer ikisi mektep tedris ve muallim umuruna mahsus tutuluyor*” ifadesi yer almaktadır. Buradan derginin sadece çocuklar için değil aynı zamanda öğretmenler için de yardımcı ders kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. İdarenin yazısında da derginin okul çocuklarına (yani öğrencilere) ve öğretmenlere yönelik olduğu şu şekilde açıkça belirtilir: “*Tercüman* gazetesinin “*Âlem-i Sıbyân*” ilavesi muallimler ve şakirtler nezdinde ziyade makbul edildiğinden her hafta çıkacaktır. Mekteplinin yukarı sınıfına her hafta kiraât yetiştirecektir. Mektep ve mektepliler arasında muhabereye vasıta olacaktır. (Âlem-i Sıbyân 1911/17-1).

Âlem-i Sıbyân’ın içeriğine bakıldığında, gazete gibi günlük haberlerden oluşmayıp öğrencilerin derslerinin dışında, derslerine yardımcı olacak dil, din, kültür, tarih, bilim, sağlık ve teknoloji gibi çok çeşitli konularda bilgi dağarcıklarını genişletecek bir dergi olduğu görülür. Dergide sadece sosyal bilimler değil fen ve sağlık bilimleri ile ilgili bir gencin bilmesi gereken temel bilgi ve beceriler aktarılmıştır. Âlem-i Sıbyân’da bilgi verici yazılar yanında fıkralar, bilmeceler, atasözleri gibi eğlendirici yazılar da yer almıştır. Zengin ve çeşitli içeriğiyle dergi sadece Kırım’da değil Rusya’nın diğer bölgelerinde ve Türkistan’da büyük ilgi görmüştür. Âlem-i Sıbyân, Gaspıralı’nın dil, düşünce, eğitim alanlarındaki yenileşme idealinin bir

¹ Âlem-i Sıbyân dergisi ilk olarak Kamelya Tekne tarafından 2018 yılında bir bildiri kitabında ayrıntılı olarak tanıtılmış ve dergi sayılarının başlıkları ortaya konmuştur (bkz. Tekne 2018). Daha sonra derginin mevcut sayıları Akartürk Karahan tarafından hazırlanan kitapta transkribe edilmiş ve konularına göre yazılar tasnif edilmiştir (bkz. Karahan 2020). Ayrıca Karahan, Âlem-i Sıbyân’daki çeşitli dil ve fikir konularını makale ve kitap bölümü olarak da yayımlamıştır (bkz. Karahan 2021, Karahan 2022, Karahan 2023).

² *Âlem-i Sıbyân*, 1911, Sayılar: 2, 4, 6, 8, 9, 10, 12, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53.

Âlem-i Sıbyân, 1912, Sayılar: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 38, 39, 40.

yansımasıdır. Usûl-i Cedit adı verilen yenileşme hareketi başta eğitim olmak üzere, fen, din, basın ve sanat pek çok alanda etkisini göstermiştir. Bu yeni usul eğitim anlayışıyla okullardaki eski sistem eğitim yerine çağdaş ve Batılı eğitim biçimi önerilmiş ve bu yönde yayın faaliyetleri yapılmıştır. Gaspıralı'nın girişimleriyle Usûl-i Cedit okulları açılmış, okul çağındaki çocukların yanı sıra halkın eğitimine de çalışılmıştır. Âlem-i Sıbyân dergisi de teoride anlatılan yeni usul eğitim anlayışının uygulamaya geçirilmiş biçimi olmuştur (Karahan 2021: 134-135).

Gaspıralı İsmail Bey'in Ortak Türk Yazı Dili Düşüncesi ve Uygulamaları: Gaspıralı devrinde, Rusya Türkleri arasında “Türklük” bilinci yerine Müslüman ümmetinden olma ve yerel topraklara bağlılık anlamında bir millî anlayış bulunuyordu. Toplumda bir statü ve meslek edinme Rusça öğrenim görmeye bağlıydı. Bu nedenle Rusça öğrenim bazı çevrelerce daha prestijliydi. Bunun karşısındaki çevrelerde de tamamen dünyevi bilgilerden uzak bir din eğitimi vardı. Ancak medeniyet, dil ve kültürün geliştirilmesi için millî dilde öğrenim ve bu kapsamda ortak edebî bir dil geliştirilmesi gerekirdi (Pınarer 2014: 243). Başta Rusya Türkleri olmak üzere, tüm Türkleri ortak bir edebî dil ve kültür temelinde milletleştirme idealini benimseyen Gaspıralı İsmail Bey'e göre, benimsenecek ortak dili “İstanbul'daki hamal ve kayıkçı ile Doğu Türkistan'daki bir deve sürücüsü ve koyun çobanı” da anlayabilmeliydi. Coğrafya ve lehçe farklılıklarına rağmen bütün Türklerin birbiriyle anlaşabileceği bir dil ise sade ve ortak Türkçe sözcüklerin kullanıldığı bir yapıda olabilirdi (Saray 1991: 312, Pınarer 2014: 244, Yaman 2018: 60).

Gaspıralı'nın temel yaklaşımı, “Lisan-i Umumi” adını verdiği bir dil birliğidir. Bunun için dünyanın çeşitli ülkeleri ve yörelerinde yaşayan Türklerin kolayca anlaşmalarını sağlayacak ortak bir Türk yazı dili olarak İstanbul Türkçesi ile Kırım Tatarcasının karışımı bir yazı dili” yaratmaya çalışmıştır. XX. yy. başlarında Türk yazı dillerinin sayısı bugünkü kadar değildi. Osmanlı imparatorluğunun başkenti İstanbul'da İstanbul Türkçesine dayalı bir yazı dili ve Azerbaycan topraklarında gelişmekte olan bir yazı dili Batı Türkçesini temsil etmekteydi. Doğu Türkçesini de Çağatay yazı dilinin devamında Kâşgar, Taşkent, Kazan'da ortaya çıkan yazı dilleri oluşturmaktaydı. Bu yazı dillerinde henüz yerel ağızların etkisi fazla olmadığından ve Arap alfabesine dayalı imla nedeniyle lehçesel ayrılıklar belirgin olmadığından birbirine yakın bir yazı dili görünümündeydi. Böyle bir dönemde Doğu ve Batı Türkçesinden sözcüklerle bütün Batı ve Doğu Türklüğünün anlaşabileceği ortak bir yazı dili yaratmak daha kolay ve zamanında olacaktı. İsmail Bey Gaspıralı, yaşadığı yüzyıllarda dil konusundaki bu önemli durumu doğru olarak tespit etmiş, Batı ve Doğu Türkçesi dışında henüz başka bağımsız Türk yazı dilleri 1910'dan önce ortaya çıkmamış iken, Batı Türkçesini temsil eden İstanbul Türkçesiyle Doğu Türkçesine geçişi temsil eden Kırım Tatarcasını ve çeşitli lehçelerin söz varlığını bilinçli bir şekilde karıştırarak, yepyeni bir ortak Türk edebî dili yaratma projesini *Tercüman* gazetesinde ve eklerinde (Âlem-i Nisvan, Âlem-i Sıbyân vd.) uygulamaya çalışmıştır. Henüz lehçelere dayalı çok sayıda yazı dillerinin olmadığı o dönemin şartları düşünüldüğünde Gaspıralı'nın ortak Türkçe oluşturma çabasının bir ütopya olmadığı açıktır. Bilakis Gaspıralı tam zamanında dil birliği konusunun Türkler için hayati öneme sahip olduğunu farketmiş ve bu konuda ilk çalışmalara başlamıştır (Kocaoğlu 2011; Yaman 2018: 61).

Gaspıralı tüm yazılarında Kırım Türkçesi ile sadeleştirilmiş Osmanlı Türkçesine dayanan bir dil kullanmış ve Rusça'nın etkisinden özellikle kaçınmıştır. O zamanki tek bağımsız Türk devleti olan Osmanlı devletinde yazı ve edebî dilin gelişmiş olması nedeniyle en güçlü anlatım imkânını İstanbul Türkçesi sağlayabilirdi. Ancak Osmanlı Türkçesinin, özellikle edebî alanda kullanılan dilin, ağır Arapça ve Farsça terkiplerden oluşması, bu yönde bir dil birliğinin oluşmasına da engel oluşturmaktaydı. Bu nedenle Gaspıralı Osmanlı edebî dilini yerine, konuşulan ve yaşayan Türkçe üzerinde bir birlik kurulması gerektiğini düşünmüş ve yazılarında uygulamaya koymuştur (Pınarer 2014: 246-247; Uzun 2018).

İnceleme

Âlem-i Sıbyân'da Sözcük Eş değerlikleri

Âlem-i Sıbyân'da kullanılan Türkçe, Osmanlı yazı dili geleneği esasında olmakla birlikte yer yer Tatar ve diğer Türk lehçelerindeki sözvarlığını içeren bir yapıdadır. Derginin yayımlandığı dönemde (XX. yy. başları) Osmanlı yazı dili İstanbul, Anadolu, Orta Doğu, Kuzey Afrika, Kırım ve Balkanlarda kullanılmaktadır. Batı Türklüğünün dışındaki Türklerde Çağatay yazı dili yerini yerel Türk ağız ve lehçelerine bırakmaya; Tatarca, Türkmence, Özbekçe vb. Türk lehçeleriyle eserler verilmeye başlanmıştır. Böyle bir dönemde Kırım'da çıkan Âlem-i Sıbyân'da köklü bir yazı dili geleneğine sahip Osmanlı yazı dili (İstanbul Türkçesi) esas alınarak ve farklı lehçelerin konuşurlarınca da anlaşılır olacak lehçe sözvarlığı birleştirilerek bir ortak Türkçe uygulanmıştır. Gaspıralı'nın dilde birlik idealinin teorideki biçimi gazete ve dergilerde uygulamaya geçirilerek bütün Türk topluluklarının rahatça anlaşmaları sağlanmak istenmiştir (Karahan 2020: 111-112).

Derginin dil politikası bütün Türklerin ortak bir Türkçe ile anlaşması ve ortak bir yazı diline sahip olması esastır. Bu amaçla, Osmanlı yazı dili temel alınarak Tatarca başta olmak üzere Kuzeybatı Kıpçak Türk dil ve lehçelerinin sözvarlığından eklemeler yapılmaktadır. Kimi zaman da Rusya coğrafyasındaki okurlar için sözcüklerin Rusçası da belirtilmektedir.

Âlem-i Sıbyân'da ortak Türkçe dil politikasının bir gereği olarak sözcük eş değerleri şu şekilde ortaya konmuştur:

Metin içerisinde Osmanlı Türkçesi, Kırım Tatarcası, diğer Kuzeybatı Türk lehçeleri ve Rusça eş değerler parantez içerisinde verilir. Örneğin:

- *Kendisine bir av arıyordu. Derken orada bir horoz (küçet) gördü (1911/17-3). Sünger (Rusça – gubka, Kazan şivesinde - bulut) nedir? (1912/08-2).*
- *Zira şimdi yanıp duran kömür ile bir kilit (zamuk) bir anahtar (açkiç) bir çalgı ve saçayak (soba) demirleri koparıp hazırlamak mümkün (1911/42-2).*
- *Allah (zanaat) sanat sahibi Müslümanı sever. (ASD: 223).*
- *Bunlar denizden yalıya atlamış bir “kit” (balina) balığı buldular ise bir iki aylar bayram ederler. (ASD: 267).*
- *Amerika'da tavuk yumurtasının pahalılığı sebebinden suni (yapma) yumurta icat etmişler. (ASD: 451).*

Dergide bütün Türk topluluklarının anlayacağı bir ortak Türkçe kullanılmaya çalışılmıştır. Sade ve açık bir Türkçe yanı sıra farklı lehçelerde anlaşılacağı düşünülen bir sözcüğün parantez içinde açıklaması da verilmiştir. Bu açıklamalar “.. dahi derir, ... dahi derler, ...nın adı” şeklindedir. Örneğin:

- *Tan attı, sabah yakınlayıp gün ağarmaya başladı. Ben her nasılsa yapalıklardan (puhu, baykuş dahi derler) birisini tuttum (1911/45-3).*
- *İnci Mısır Ehramları. Lisanımızda bunlara Firavun Obaları dahi derler (1911/15-2).*
- *Tarazor (köpeğin adı) ufacık bu mahlukat kendine karşı bu kadar haşyet, bu kadar heyecan göstermeye sevk eden bu kuvveti tanımakta gecikmedi (1912/17-1).*

Âlem-i Sıbyân'da sözcüklerin farklı lehçelerdeki eş değerleri ve açıklamaları “ve, yaki, veyaki, yani” bağlaçlarıyla da verilir. Örneğin:

- *Yaponlar çocuklarını ta sâbi vaktinde iken katı soğuğa dayanıklı ve cıdamlı edip terbiye ederlermiş (1911/44-3).*
- *Bir de “mikroskop” “yaki hurdebin” nâmında bir alet daha vardır (1912/02-2).*
- *Nihayet aka aka yolumuzun ucu büyük bir duraksu yani göle gelip çıktı. (1911/52-1).*
- *Bu sırada misvak yaki diş fırçası ve diş tozu istimal olunursa daha iyidir. (ASD: 420).*

- *Petersburg’da akademiya nâm büyük mektepte profesör (yani müderris) oldu.* (ASD: 310).

Âlem-i Sıbyân’da bir sözcüğün farklı dil ve lehçelerdeki karşılıkları peşpeşe sıralanarak da farklı topluluklar arasında anlaşılır bir dil sağlanmıştır.

- *Şemsiye, zontik denilese de cevap olabilir* (1912/05-3).

Gaspıralı İsmail Bey’in ortak Türk yazı dili oluşturma çabasının bir örneği olarak Âlem-i Sıbyân dergisinde parantez içinde verilen eş değer sözcüklerin incelendiği bu çalışmada, eş anlamlı sözcüklerin ait oldukları sahalara ve kökenleri Osmanlıca, Rusça, Tatarca ve Karşılaştırmalı Türk lehçeleri sözlükleri vasıtasıyla ortaya konmuştur.

Âlem-i Sıbyân dergisinde daha anlaşılır olmak amacıyla parantez içinde bir sözcüğün farklı sahalardaki eş değeri verilmiştir. Eş değerlerin verildiği sahalara Osmanlı Türkçesi, Tatar Türkçesi, Rusça vd. şeklindedir. Çalışmamızda “Osmanlı Türkçesi” tabirini Arapça, Farsça ve Batı dillerinden İstanbul Türkçesine alıntılanan sözcükleri de dahil ederek verdik. “Tatar Türkçesi” tabiri de çalışmamızda Kırım Tatar yazı dili, ağızları başta olmak üzere, diğer Kuzey-Batı Kıpçak lehçelerini ve Tatarcaya alıntılanmış yabancı kökenli sözcükleri de kapsar şekilde kullandık.

Gazete ve dergi gibi süreli yayınlar, doğrudan halka hitap etmektedir ve birinci önceliği halkın eğitimi için anlaşılır olmaktır. Âlem-i Sıbyân dergisinde aynı cümlede sözcüğün eş anlamlı iki biçiminin de verilmesi anlaşılmanmayı ortadan kaldırmak içindir. Eş değerleri verilen sözcükler sahalara göre şu şekilde gruplandırılabilir:

1. Osmanlı Türkçesi ve parantez içinde Osmanlı Türkçesi eş değeri
2. Tatar Türkçesi, ağızları ve parantez içinde Osmanlı Türkçesi eş değeri
3. Osmanlı Türkçesi ve parantez içinde Tatar Türkçesi eş değeri
4. Tatar Türkçesi ve parantez içinde Tatar Türkçesi eş değeri
5. Osmanlı Türkçesi ve parantez içinde Rusça eş değeri
6. Rusça ve parantez içinde Osmanlı Türkçesi eş değeri
7. Tatar Türkçesi ve parantez içinde Rusça eş değeri
8. Rusça ve parantez içinde Tatar Türkçesi eş değeri
9. Japonca ve parantez içinde Osmanlı Türkçesi eş değeri (1 örnek)
10. Sözcüğün parantez içinde telaffuzu
11. Sözcüğün parantez içinde açıklaması
12. Sözcüğün parantez içinde vurgulanması

1. Osmanlı Türkçesi ve parantez içinde Osmanlı Türkçesi eş değeri

Osmanlı Türkçesindeki bu sözcükler, İstanbul Türkçesindeki Türkçe kökenli sözcükler olduğu gibi Farsça, Arapça vd. Batı dillerinden Türkçeye geçmiş ve yaygın kullanıma sahip sözcüklerdir.

1. *cam (şişe)* (ASD: 183). *şişe (cam, piyale)* (ASD: 196). *camına (piyâlesine)* (ASD: 407):
□ *cam* < Fars. *cām* // *şişe* < Fars. *şişe* // *piyale* < Fars. *piyâle*
2. *Çiy (taze) yumurta* (ASD: 430): *çiy* < ET. *çig* // *taze* < Fars. *tāze*
3. *dane (arpa)* (ASD: 278). T. *dane* < Fars. *dāne* // T. *arpa* < ET. *arpa*
4. *destgahları (fabrikaları)* (ASD: 214). Osm. *destgah* < Fars. *dest* “el” ve yer bildiren -
gāh ekiyle *dest-gāh* // *fabrika* < İtal. *fabbrica* < Lat.
5. *dülgerlere (ağaç ustalarına)* (ASD: 190). T. *dülger* < Fars. *durger* < *durüger* // *ağaç*
ustası < ET. *ığaç* + Fars. *ustād*
6. *hafidlerinden (torun)* (ASD: 290). *hafid* < Ar. *ḥafid* // *torun* < Erm. *torn*
7. *harman bastırmak (saklamak)* (ASD: 270). T. *bastır-* < ET. *bas-tır-* // ET. *sak+la-*
8. *hasır (kilim)* (ASD: 284). □ *hasır* < Ar. *ḥaşir*, (*kilim*) < Fars. *gīlim* □
9. *İbraniler (Yehud)* (ASD: 215). □ *ibrani* < Ar. *İbrāni* // *yehud* < Ar. *yehūd* □

10. **kağıtlar (eşyalar)** (ASD: 197). □kağıt < Fars. *kāğad* > *kāğad* > *kāğid*, T. eşya < Ar. şey'in çoğul şekli *eşyā*' □
11. **korular (ormanlar)** (ASD: 252). *koru* < ET. *korıg* // *orman* < ET. *or+man*
12. **Köpeklerin (itlerin)** (ASD: 461). *köpek* < Kıpçakça *köpek* // *it* < ET. *it*
13. **kulp (sap)** (ASD: 195, 445). *kulp* < Ar. *kulb* // *sap* < ET. *sap*
14. **leğen (tas)** (ASD: 398). *leğen* < Fars. *legen* // *tas* < Ar.
15. **mâyi (yağ)** (ASD: 404). *mayi* < Ar. *mey* "eriyip akmak"tan *māyi* // *yağ* < ET. *yag*
16. **Mektebin çavuşu (talebe reisi)** (ASD: 247). *çavuş* < ET. // *reis* < Ar. *ri'āset* "baş olmak"tan *re'is* □
17. **misvak yaki diş fırçası** (ASD: 420). *misvak* < Ar. *sevk* "sürterek ovalamak"tan *misvāk* // diş fırçası < T. *diş* + *fırça*, *fırça* < Yun. *bourtsa*
18. **papağan (tuti)** (ASD: 327). *papağan* < İtal. *pappagallo* // *tuti* < Fars. *tūti*
19. **Eski zaman Rumları (Yunaniler)** (ASD: 401). *rum* < Ar. *Rūm* < Yun. *romios* "Doğu Romalı" // *yunani* < Ar. *Yūnān* < Grek. *iones* // *iaones* + nisbet eki
20. **saçayak (soba)** (ASD: 152). *saçayak* < T. *saç+ayak* // *soba* < Mac. *szoba* □
21. **buhar (gaz)** (ASD: 413). *buhar* < Ar. *buhār* // *gaz* < Fr. *gaz*
22. **(zanaat) sanat** (ASD: 223). □*zanaat* < Ar. *şinā'at* > *şanā'at* "meslek, sanat"tan // *sanat* < Ar. *şan'at* □
23. **Ziyâ (aydınlık)** (ASD: 410). *ziya* < Ar. *ziyā* // *aydınlık* < T.
24. **Yel - Rüzgâr** (ASD: 409). *yel* < ET. *yel* // T. *rüzgar* < Fars. *rūzgār* "zaman, vakit"ten
25. **yapalıklardan (puhu, baykuş dahi derler)** (ASD: 161). T. *yapalak* < ET. // *puhu* < T. *yansım* sözcük // T. *baykuş* < T. *bay* + *kuş* □
26. **yağlı kağıt (muşamma)** (ASD: 408). T. *yağlı kağıt* // T. *muşamma* < Ar. *şem'* > *muşamma* "mumlanmış"tan benzeşmezlilik yoluyla

2. Tatar Türkçesi, ağızları ve parantez içinde Osmanlı Türkçesi eş değeri

1. **avul bişmeti (entari)** (ASD: 163). □Kırım Tat., Az. vd. *Бешмет* // T. *entari* < ? □
2. **çokrak (menba)** (ASD: 169). □Tat. *чукрак* // T. *menba* < Ar. *nebe'ān* "yerden su kaynamak"tan *menba* ' □
3. **değirmen köpçeğine (tegermeç, tekerlek)** (ASD: 313). □Tat. *мәгәрмәч* // T. *tekerlek* □
4. **çayrak (balon)** (ASD: 167). □Tat. // T. *balon* < Fr. *ballon* < İtal. □
5. **dimce (nemli)** (ASD: 198). □Tat. *дым, дымлы* // T. *nem* < Fars. *nem* □
6. **kelbe (kulübe)** (ASD: 149). Tat. *kelbe* // T. *kulübe* < Fars. *kulbe* < Yun. *kalybe*
7. **"kit" (balina) balığı** (ASD: 267). □Tat. *кум* < Rus. *кум* // T. *balina* < İtal. *balena* < Lat.) □
8. **Konak (misafir)** (ASD: 389). Tat. *konak* // T. *misafir* < Ar. *sefer* > *musāferet* "bir yerden bir yere gitmek, yolculuk etmek"ten *musāfir* "yolcu"
9. **köpçekli (tekerlekli)** (ASD: 444). Tat. *köpçek* // T. *tekerlek*
10. **müzhika (komedy** *oyunları*) (ASD: 304). Tat. *müzhika* // Osm. *komedy* *oyunları*
11. **Pahta (pamuk) nebati** (ASD: 283). □Tat. *naxma* // T. *pamuk* < OT. *bamık* □
12. **saç tengeleri (Saça takılır gümüş akçalarına)** (ASD: 163). □Tat./Kaz. *tenge* // Osm. *akça* < ET. *ağı+ça* □
13. **sernik (kibrit, şerpi)** (ASD: 183, 480). □Kıpçak-Tat.ağ. *sernik*, *şerpi* // T. *kibrit* < Ar. *kibrit* □
14. **suhtelerimiz (medrese talebelerimiz)** (ASD: 379). Tat.ağ. *suhte* // Osm. *talebe* < Ar. *talebe*
15. **süyekinden (kemikten)** (ASD: 262). □Tat. *сөяк* // T. *kemik* < ET. *kemik* □

3. Osmanlı Türkçesi ve parantez içinde Tatar Türkçesi eş değeri

1. **çağlayan (uçansu)** (ASD: 313). T. *çağlayan* // Kırım Tat. *uçansu* □

2. *çuvallara (kapçıklara)* (ASD: 417). T. *çival* < Fars. *çivāl* < *civāl* // Tat. *капчык*
3. *davul (baraban)* (ASD: 198). □ T. *davul* < Ar. *ṭabl* “davul”dan // Tat. *барабан* □
4. *delik (teşik)* (ASD: 444). T. *delik* // Tat. *мууек*
5. *dilim (kesik)* (ASD: 482). □ T. *dil-im* // Tat. *кусак* □
6. *Ehramlar (Piramitler)* (ASD: 281). □ Osm. *ehram* < Ar. *herem* “piramit”in çoğul şekli *ehrām* // Tat. □
7. *elbiselik bez (materya)* (ASD: 404). T. *bez* < ET. *böz* // Tat. *materya* < Rus. *материал*
8. *göz bağlaması (fokus)* “sihir” (ASD: 482). □ T. *göz bağlaması* –Tat. *фокус* □
9. *hasır (hoşugma)* (ASD: 418). T. *hasır* < Ar. *ḥašir* // Tat.ağ. (?) *hoşugma*
10. *hırsızları (oğruları)* (ASD: 289). □ T. *hırsız* < Kökü kesin olarak belli değildir; *hayırsız*’ın yıpranmış şekli olabilir (URL-2) // Tat. *oğrı* < ET. *oğrı* □
11. *horoz (küçet)* (ASD: 146). T. *horoz* < Fars. *ḥurūs* // Tat. *этэч*
12. *inek (sığır)* (ASD: 252). □ T. *inek* // Tat. *сыер* □
13. *iskemle (oturgaç)* (ASD: 477). □ T. *iskemle* < Yun. *skamni* < Lat. // Tat.ağ. *отургаз* □
14. *kalıplara (forma)* (ASD: 194). □ T. *kalıp* // Tat. *форма* □
15. *kanun (zakun)* (ASD: 463). □ T. *kanun* < Ar. *ḳāleb* // Tat. *закон* < Rus. *закон* □
16. *Karınca (kumurska)* (ASD: 457). □ T. *karınca* // Tat. *кырмайска* □
17. *peynir (sir)* (ASD: 430). T. *peynir* < Fars. *penir* // Tat. *сыр* < Rus. *сыр*
18. *Kedi (maçi)* (ASD: 163, s. 208). □ T. *kedi* // Tat. *мэче* □ □
19. *kemik (süyek)* (ASD: 260, 413). □ T. *kemik* < ET. *kemik* // Tat. *сөяк*
20. *Kırlangıç (karılgaç)* (ASD: 179). □ T. *kırlangıç* // Tat.ağ. *karılgaç* □
21. *kilitlenmez (beklinmez)* (ASD: 513). □ T. *kilitlen-* // Tat. *бикләнми* □
22. *köyde (avulda)* (ASD: 333). (ASD: 167, 190). □ T. *köy* // Tat. *авыл* □
23. *kulübe (izbe)çik* (ASD: 173). □ T. *kulübe* < Fars. *kulbe* < Yun. *kalybe* // Tat. *izbecik* □
24. *mâi (zenger)* (ASD: 414). Osm. *mâi* < Ar. *mā* “su” ve nispet eki -i ile *mā’i* // Tat. *зәңгәр*
25. *Mantar, şeytan kalpağı (Rusça gribi)* (ASD: 514). □ T. *mantar* < Yun. *manitári* – Tat.ağ. *şeytan kalpağı* -R. *гриб* □
26. *masa (istol)* (ASD: 191). □ T. *masa* < Lat. *mensa* // Tat. *өстөл* < Rus. *стол* □
27. *matbaa (basmahane)* (ASD: 199). □ T. Ar. *ṭab* “kitap basmak”tan *maṭba’a* // Tat. *басмаханә* □
28. *mektepli (gimnazyalı)* (ASD: 155). □ T. *mektep+li* < Ar. *mekteb* // Tat. *gimnazya+lı* < Rus. *гимназия* □
29. *menba (çokrak)* (ASD: 414). T. *menba* < Ar. *nebe ‘ān* “yerden su kaynamak”tan *menba’* // Tat.ağ. *чукрак*
30. *mıhlar (kadaklar), mıh (kadak)* (ASD: 192, 194). □ T. *mıh* < Fars. *miḥ* // Tat. *кадак* □ □
31. *muharebe (suğış)* (ASD: 457). Osm. *muharebe* < Ar. *ḥarb* “savaş”tan *muḥārebe* // Tat. *суғыш*
32. *mut (çırak)* (ASD: 447). T. *mut* < Fars. *mūm* // Tat. *чырак*
33. *biy yaki örümcek (örmegeç)* (ASD: 450). Tat.ağ. *biy* // T. *örümcek* // Tat. *үрмәкүч*
34. *Nohut (burçak)* (ASD: 430, 481). □ □ T. *nohut* < Fars. *noḥūd* // Tat. *бурчак* □
35. *mürekkep (kara)* (ASD: 395, 425). T. *mürekkep* < Ar. *murekkeb* // Tat.ağ. *kara*
36. *oynamak (büyütemek, raks etmek)* (ASD: 268). □ T. *oynamak* // Tat.ağ. *büyütemek* // Os. *raks etmek* □
37. *pencere (tereze)* (ASD: 192, 340, 426). □ □ T. *pencere* < Fars. *pencer* > *pencere* // Tat. *тәрәзә* □
38. *Pirinç (döge, dügi)* (ASD: 285, 416). □ T. *pirinç* < Fars. *birinc* – Tat. *döge* < ET. *dügi* □
39. *rüzgâr (yel)çik, rüzgârcık (yel)* (ASD: 170, 186). □ T. *rüzgar* < Far. // Tatarca *әчил* □
40. *Sarı yağ (may)* (ASD: 430). T. *sarı yağ* // Tat. *май*

41. *sadâ (tavuş)* (ASD: 410). Osm. *sadâ* < Fars. *sedâ* “yankı” > Ar. // Fars. *şadâ* // Tat. *тавыш*
42. *sarığını (çalmasını)* (ASD: 341). T. *sarık* // Tat. *чалма*
43. *sepet (omarıta)* (ASD: 167). □ T. *sepet* –Kaz. *омапта* □
44. *suni (yapma)* (ASD: 451). Osm. *suni* < Ar. *şun* “yapma” ve nispet eki -i ile *şun* ‘i // Kırçak/Tat. *ясалма*
45. *tekerlekleri (tegermeçleri)* (ASD: 455). T. *tekerlek* // Tat. Tat. *мәгәрмәч*
46. *teleskop nam bakıcı dürbünleri (boruları)* (ASD: 278). □ Osm. *dürbün* < Fars. *dür* “uzak” ve *bin* “gören” ile *dür-bin*’den // Tat. *boru* □
47. *tüfenkleri (multıkları)* (ASD: 251). □ T. *tüfenk* < Fars. *tufeng* // Tat. *мылтык* □
48. *urba (giyim)* (ASD: 191). □ T. *urba* < İtal. *roba* // Tat. *куем* □
49. *otlar (ölenler)* (ASD: 167, 186). □ T. *ot* // Tat. *үлән* □
50. *yayan (cayav)* (ASD: 444). T. *yayan* // Tat. *cayav* < ET. *yadağ*
51. *yere serilmiş peşkir (aş yavlık)* (ASD: 285). □ Osm. *peşkir* < Fars. *piş* “ön” ve *gir* ile *piş-gir* “öne tutulan şey”den // Tat. *aş yavlık* □
52. *yüzmenin (yaldamanın)* (ASD: 420). T. *yüzme* // Tat. *yaldama*
53. *yüzbez (sülgi)* (ASD: 423). T. *yüz bezi* // Tat. *сөлгә*

4. Tatar Türkçesi ve parantez içinde Tatar Türkçesi eş değeri

1. *kuman (kumgan)* (ASD: 194). □ Tat. *kuman* // Tat.ağ. *kumgan* □
2. *otçuk (ölen)* (ASD: 188, 459). □ Tat. *otçuk* // Tat. *үлән* □

5. Osmanlı Türkçesi ve parantez içinde Rusça eş değeri

1. *çilingir (slesar)* (ASD: 444). *çilingir* < Fars. *cilānger* // < Rus. *слесарь*
2. *çuha (sukna)* (ASD: 521). □ T. *çuha* < Fars. *çūhā* // *çūha* // < Rus. *сукно* □
3. *demirden cep saati yayları (projina)* (ASD: 235). □ *yaу* < ET. *ya* // < Rus. *пружина* □
4. *demir borular (trubalar)* (ASD: 252). □ T. *demir boru* // Tat. *торба* < Rus. *трубка* □
5. *demir yataklık (kravat)* (ASD: 194). □ T. *demir yataklık* // Rus. □
6. *düdük (dutka)* (ASD: 341). [T. *düdük* < ET. *tütek* // Rus. *дутка*]
7. *faizdir (Rusça protsent)* (ASD: 514). □ *faiz* < Ar. *feyz* “çoğalmak”tan *fā’iz* // Rus. *процент* □
8. *Haşhaş- Rusça (mak) denilen nebat* (ASD: 402). *haşhaş* < Ar. *ḥaṣḥāṣ* // Rus. *мак*
9. *hurdebin (mikroskop)* (ASD: 406). *hurdebin* < Fars. *ḥurde* “küçük” ve *bin* “gören” ile *ḥurde-bin* // Rus. *микроскоп*
10. *İdil (Volga) boyunda* (ASD: 162). *idil* < ET. *etil* // *volga* < Rus. □
11. *kara mürekkep (tuş)* (ASD: 285). □ T. *mürekkep* < Ar. *murekkeb* // Rus. *тушь* □
12. *kilit (zamuk)* (ASD: 152). *kilit* < Fars. *kilid* < Yun. *kleid* // Rus. *замок*
13. *kurşun kalem (karandaş)* (ASD: 415). < Rus. *карандаш*
14. *kükürt (sera)* (ASD: 481). □ *kükürt* < Fars. *gūgird* // Rus. *сера*
15. *lale (tulpan)* (ASD: 409). *lale* < Fars. *lāle* // < Rus. *тюльпан*
16. *levha çerçeveleri (ramkalar)* (ASD: 455). T. *çerçeve* < Fars. *çehār* > *çār* “dört” ve *çüb* > *çübe* “deęnek, çubuk” ile *çār-çübe*’den // Rus. *рамка*
17. *mantar (gribi)* (ASD: 190). *mantar* < Yun. *manitári* // Rus. *гриб* □
18. *nasır (mazul)* (ASD: 423). T. *nasır* < Ar. *naşr* “yardım etmek”ten *nāşir* // Rus. *мозоль*
19. *mektep çantasını (sumkasını)* (ASD: 285). □ *çanta* < Rume. *geanta* [?] // Tatar (< Rus. *сумка*) □
20. *Midye (üstriçe)* (ASD: 430). T. *midye* < Yun. *mudia*, Rus. “устрица” (*ustritsa*)
21. *pastalar (pirojni)* (ASD: 285). □ Osm. *pasta* < İtal. *pasta* < Lat. < Yun. // Rus. (*пирожное*) □

22. **portakal (apelsin)** (ASD: 181). □ Osm. *portakal* < Portekiz'in batı dillerindeki ismi olan *Portugal* adından // Tat. < Rus. *апельсин* □
23. **saman (salam)** (ASD: 479). **Saman (toban, saloma)** (ASD: 397). *toban (saman, salom)* (ASD: 418, 456). □ T. *saman* // Tat. *салам* < Rus. *солома* □ □ □ □ □ □ □ □ *сабан*
24. **sergi (vistavke)** (ASD: 468). □ T. *sergi* // Rus. *выставка* □
25. **Sümüklü böcek (Ruşça- ulitka)** (ASD: 514). □ T. *sümüklü böcek* // Rus. *улитка* □
26. **Sünger (Ruşça- gubka, Kazan şivesinde - bulut)** (ASD: 411).
27. **şemsiye (zontik)** (ASD: 261, 286). □ *şemsiye* < Ar. *şems* > *şemsi* “güneşle ilgili”den *şemsiyye* “güneşlik” // Tat. *зонтик* < Rus. □
28. **şerit (lenta)** (ASD: 198). □ T. *şerit* < Ar. *şerit* // Rus. *лента* □
29. **tabak (padnos)** (ASD: 455). T. *tabak* < Ar. *ṭabaḳ* // Rus. *поднос*
30. **taş soba (piç)** (ASD: 194). □ T. *taş soba* // Tat. *мич* < Rus. *печь* □
31. **ustura (britva)** (ASD: 402). T. *ustura* < Fars. *usture* // Rus. *бритва*
32. **(veba) çuma** (ASD: 432). T. *veba* < Ar. *vebā'* // Rus. *чума*

6. Rusça ve parantez içinde Osmanlı Türkçesi eş değeri

1. **bir milyar (bin milyon)** (ASD: 273). □ Rus. *миллиард* // T. *bin* + *milyon* < Fr. *million* < İtal. □
2. **Bamza (deniz köpüğü)** (ASD: 287). □ Rus. *пемза* // T. *deniz köpüğü* □
3. **banan (Türkçe “muz” derler)** (ASD: 399). Rus. *банан* // T. *muz* < Ar. *mevz* < Hint.
4. **botilka (şişe)** (ASD: 197). □ Rus. *бутылка* –T. *şişe* < Fars. *şişe* □
5. **Gimnastiğin (riyazet-i bedeniyenin)** (ASD: 421). Rus. *гимнастика* // Osm. *riyazet-i bedeniye*
6. **kartinada (manzarada)** (ASD: 279). □ Rus. *картина* // T. *manzara* < Ar. *manẓar*’dan *manzara* □
7. **kartofel (patates)** (ASD: 430). Rus. *картофель* // T. *patates* < İtal. Yun. < İsp. < Amerikan yerli dilinden
8. **kirosin (gaz, petrol)** (ASD: 452) Rus. *киросин* // T. *petrol* < Fr. *pétrole* < Lat. *petroleum* < *petra* “taş” ve *oleum* “yağ”dan “taş yağı”
9. **krahmal (nişasta)** (ASD: 418, 451). Rus. *крахмал* // T. *nişasta* < Fars. *nişāste*
10. **kravat (demir yataklık)** (ASD: 193). Rus. *кровать* // T. *demir yataklık*
11. **markof (havuç)** (ASD: 430). Rus. *морковь* // T. *havuç* < Fars. *hevic*
12. **paravoz (lokomotif)** (ASD: 273, 315). □ Rus. *паровоз* // T. *lokomotif* < Fr. *locomotif* < Lat. □
13. **potaş (deniz süngeri)** (ASD: 407). Rus. *пумасу (?)* // T. *deniz* + *sünger* < Yun. *sphoungari*
14. **probka (mantar)** (ASD: 479). □ Rus. *Пробка* // T. *mantar* < Yun. *manitári* □
15. **rezina (lastik)** (ASD: 445). Rus. *резина* // T. *lastik* < Marka adı *Lastex* ve Fr. *élastique* kelimelerinden oluşturulmuştur
16. **sapojnik (ayakkabıcı)** (ASD: 246). □ Rus. *сапожник* // T. *ayakkabıcı* □
17. **profesör (yani müderris)** (ASD: 310). < Rus. *профессор* // *müderris* < Ar. *tedris* “ders vermek”ten *muderris*

7. Tatar Türkçesi ve parantez içinde Rusça eş değeri

1. **bolamak (botka)** (ASD: 198). □ Kırçak-Tat.ağ. *bolamak* // Rus. *бутылка* □
2. **Ateş gemisi (Ruşça parahod)** (ASD: 321). □ Tat. // Rus. *параход* □
3. **bolka (Franzol)** (ASD: 152). Tat. *bolka* // Rus. *франзол*
4. **çakramlık (verst)** (ASD: 398). Tat. *çakram* // Rus. *верст*
5. **pamuk materya parçalarından (traykadan)** (ASD: 397). Tat. *materya parçaları* // Rus. *Трѣпка (trayka)*

6. *Yedisu (Semireçki) oblasti* (ASD: 466). □□ırçak lehçelerinde *Yedisu* bölgesi // Rus. *Семиречье*
7. *me (mol)* (ASD: 192). Tat.ağ. *me* (?) // Rus. *моль*

8. Rusça ve parantez içinde Tatar Türkçesi eş değeri

1. *funt (kadak)* (ASD: 261). □Rus. *фунт*. // Kıpçak-Tat. *kadak*□
2. *istol (oturğaç, iskemle)* (ASD: 189). □Rus. *стул* // Tat. *утырғыч* // Osm. *iskemle* < Yun. *skamni* < Lat.□
3. *manufaktora (kızıl mal)* (ASD: 250). □Rus. *мануфактура* // Tat. *kızıl mal*□

9. Japonca ve parantez içinde Osmanlı Türkçesi eş değeri

1. *kimonasını (hil'atini)* (ASD: 284). □Japonca *kimona* // Osm. *hil'at* < Ar. *hil'at*□

10. Sözcüğün parantez içinde telaffuzu

1. Pekin (Baçın, Peçin) (ASD: 251). □Türk-Tatar söyleyişi□
2. Niviyork (Newyork) (ASD: 321). □telaffuz□

11. Sözcüğün parantez içinde açıklanması

1. Yahudilerin baş ruhanisi (arbisi) (ASD: 473).
2. Ve bundan sonra mevki-i iktidara gelen Lazar (Herbilyanoviç) 1383'de Kosova melhame-i kebiresinde Sultan Murathan-ı evvel tarafından külliyyen mağlup ve münhezim ve meydan-ı harbde maktul olunmuştur. (ASD: 257).
3. Ulemâ ve urefâ meyanında (Hüseyin Vâiz) ismiyle be-nâmdır. (ASD: 294).
4. Germanya akçasıyla bir milyard mark (mark 47 kapik) akçayı (ASD: 449).
5. “Malay’i” (köpeğimin adı) (ASD: 159).
6. “mukayyet barometro” (irtifaâtı bir alet-i mahsusa ile kaydeden) ve “azami asgari termometro” (tebdilât-ı hararetin azami ve asgarisi işaret eden)ler (ASD: 394).
7. 12 zolotnik miktarında (selitre) (ASD: 481). □Rusça *золотник*, Tatarca *selitre*□
8. 6 dolara (12 rubleye) (ASD: 321). (NOT: 1911'deki doların ruble olarak kuru. 2024 Nisan ayında 1 dolar 93,77 ruble, 6 dolar 562,62 ruble).
9. Gulça (yaki Gülce) şehri Türkistan Çininin “İli” vilayetinde olup Kıtay'ın Rusya'ya komşu ve gayet yakın şehirlerden biridir. (ASD: 282).
10. Güneşin doğmasından batmasına kadar olan vakte (gündüz) denir. Güneşin batmasından doğmasına kadar geçen zamana da (gece) denilir. (ASD: 435)
11. Hakan yani imparator (Boğdo Han) (ASD: 249). yani ile açıklama Türkçe // Türkçe < Latince (Lat. *imperator*)
12. Rusya'nın şimalinde (Kışlık tarafında) (ASD: 310).
13. Tarazor (Köpeğinin adı) (ASD: 185).
14. Şehr-i Almaata (Verni) civarı (ASD: 129). Parantez içinde şehrin eski adı verilmiştir. 1854'den itibaren Çarlık Rusya tarafından Verni (Verniy) adı kullanılan şehrin adı daha sonra 1921'de Kazakça Almaata/ Almaatı olarak değiştirilmiştir (bkz. Somuncuoğlu-Kurmangaliyeva Ercilasun 2014: 107).
15. Rusların en büyük hükümdarı olan İmparator Büyük Petro (Velikiy Pyotr) (ASD: 143). Büyük Petro (Rus. Пётр Великий, Pyotr Velikiy), I. Petro (Rus. Пётр Первый, Pyotr Perviy) veya Pyotr Alekseyeviç (Rus. Пётр Алексеевич; 9 Haziran 1672 — 8 Şubat 1725) (URL-5).
16. Kestanenin içinde bir miktar hava ve aşında (yani içindeki etinde) biraz da su bulunuyor. (ASD: 402).

17. Böylece Turganof gittikçe şöhret aldı ve nihayet yazıları (записки охотника) (Avcının Hatıraları) namıyla umûmî bir serlevha tahtında zamanın edebî bir jurnalinde dercedile geldi. (ASD: 325).
18. Yüz sene bir (asır)dır. (ASD: 434).
19. Yıldızlardan en yakınının ziyâsı (ziyâ saniyede 311.070 kilometro katettiği hâlde) 4 senede arza vâsıl olabilir. (ASD: 395).

12. Sözcüğün parantez içinde vurgulanması: Vurgulanmak istenen özel adlar, sözcükler de parantez içinde verilmiştir. Örneğin:

- *Asıl (Setya) denilen şehrin merkezi (Midaskes) sancağı dağlığında ise de tevessü ede ede cenûben (Sevri) ve (Kent), şarken dahi (Esken) sancağı arazisinden dahi yerler zabt etmiştir.* (ASD: 251).

Sonuç ve Değerlendirme

Tercüman gazetesi ilavesi olan Âlem-i Sıbyân dergisinde de Tercüman'ın dil politikasıyla uyumlu bir yayın politikası izlenmiştir. Gaspıralı, Türk dünyasında ortak bir edebi dil oluşturma amacıyla Tercüman gazetesi ve Âlem-i Sıbyân dergisinde farklı lehçelere ait sözcükleri birlikte kullanmıştır. Bu yaklaşım, dilin anlaşılabilirliğini artırarak "Boğaziçi'ndeki balıkçıdan Kâşgar'daki deveciye kadar" herkesin bu dili anlamasını hedeflemiştir. Gaspıralı İsmail Bey'in Âlem-i Sıbyân dergisinde lehçelerarası eş değer sözcüklerin kullanımına dair sonuç olarak şunları söyleyebiliriz:

1911 ve 1912 yıllarına ait sayılarına ulaştığımız Âlem-i Sıbyân dergisinde parantez içinde verilen eş değer sözcükler sayısal olarak şu şekildedir: 1. Osmanlı Türkçesi ve parantez içinde Osmanlı Türkçesi eş değeri (28 örnek), 2. Tatar Türkçesi, ağızları ve parantez içinde Osmanlı Türkçesi eş değeri (15 örnek), 3. Osmanlı Türkçesi ve parantez içinde Tatar Türkçesi eş değeri (53 örnek), 4. Tatar Türkçesi ve parantez içinde Tatar Türkçesi eş değeri (2 örnek), 5. Osmanlı Türkçesi ve parantez içinde Rusça eş değeri (32 örnek), 6. Rusça ve parantez içinde Osmanlı Türkçesi eş değeri (17 örnek), 7. Tatar Türkçesi ve parantez içinde Rusça eş değeri (7 örnek), 8. Rusça ve parantez içinde Tatar Türkçesi eş değeri (3 örnek), 9. Japonca ve parantez içinde Osmanlı Türkçesi eş değeri (1 örnek), 10. Sözcüğün parantez içinde telaffuzu (2 örnek), 11. Sözcüğün parantez içinde açıklaması (19 örnek), 12. Sözcüğün parantez içinde vurgulanması (1 örnek). Görüldüğü gibi, parantez içinde eş değeri verilen sözcükler en fazla Osmanlı Türkçesi ile Tatar Türkçesi sahalarına aittir.

Bu şekilde parantez içinde eş değer sözcüklerin verilmesi, farklı lehçelerden gelen okuyucuların metinleri daha kolay anlamalarını sağlamıştır. Bu yöntem, o dönemde Türk dünyası içindeki iletişimi kolaylaştırmış ve kültürel yakınlığı pekiştirmiştir.

Âlem-i Sıbyân dergisinde parantez içinde verilirken sözcüğün aldığı çekim ekleri ve yapım ekleri de verilmiştir. Örneğin: *kimona+sını (hil'at+ini), pamuk materya parçaları+ndan (trayka+dan), kartina+da (manzara+da), mektep çanta+sını (sumka+sını), yüzme+nin (yaldama+nin), Gimnastiğ+in (riyazet-i bedeniye+nin), bakıcı dürbün+leri (boru+ları), ot+lar (ölen+ler), tüfenk+leri (miltk+ları), sarığ+ını (çalma+sını), mektep+li (gimnazya+lı) vb.*

Âlem-i Sıbyân dergisinde parantez içindeki sözcüğün hangi dil ve lehçeye ait olduğu genellikle yazılmaz. Bununla birlikte, bazı örneklerde parantez içindeki sözcüğün hangi dil ve lehçeye ait olduğu belirtilmiştir. Örneğin: *Ateş gemisi (Rusça parahod), Sümüklü böcek (Rusça- ulitka), Sünger (Rusça- gubka, Kazan şivesinde - bulut), faizdir (Rusça protsent), vb.*

Âlem-i Sıbyân dergisinde parantezli gösterimin yanı sıra sözcüklerin eş değerleri ve açıklamaları “.. dahi denir, ... dahi derler, ...nın adı, ve, yaki, veyaki, yani” bağlaçlarıyla da verilir. Örneğin: *yapalıklardan (puhu, baykuş dahi derler); Mısır Ehramları. Lisanimızda bunlara Firavun Obaları dahi derler; Tarazor (köpeğin adı); dayanıklı ve çıdamlı; “mikroskop” “yaki hurdebin”; duraksu yani göle; misvak yaki diş fırçası ve diş tozu; profesör (yani müderris) vb.*

Gaspıralı, Tercüman ve Âlem-i Sıbyân'da bilinçli bir dil politikası izleyerek, lehçelerin birbirine yakınlaşmasını ve ortak bir dil bilincinin oluşmasını teşvik etmiştir. Bu yaklaşım, Türk dünyasında dilde birlik sağlama çabalarının erken ve başarılı bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Gaspıralı İsmail Bey, Türk dünyasında ortak bir yazı dili oluşturma yolunda o dönemde büyük bir başarı elde etmiş ve bu alandaki çabaları, sonraki nesillere ilham vermiştir. Onun mirası, bugün de Türk toplulukları arasında ortak iletişimin ve anlayışın sağlanmasında örnek teşkil etmektedir. Gaspıralı İsmail Bey'in dilde birlik sağlama çabaları, sadece döneminde değil, günümüzde de önemli bir referans noktası olarak değerlendirilmektedir. Bu çabalar, Türk dünyasında dil birliği ve anlaşılabilirliğin sağlanmasına yönelik başarılı bir model sunmaktadır.

Kısaltmalar

Ar.	: Arapça
ASD	: bkz. Karahan 2020
ET.	: Eski Türkçe
Fars.	: Farsça
Fr.	: Fransızca
Grek.	: Yunanca
İtal.	: İtalyanca
Kıpçak-Tat.ağ.	: Kıpçak ve Tatar ağızları
Osm.	: Osmanlı Türkçesi
Rus.	: Rusça
T.	: Türkçe
Tat.	: Tatarca

KAYNAKÇA

- Akpınar, Yavuz (2011). "Tercüman", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 40. cild, s. 492-494.
- Karahan, Akartürk (2020), *Gaspıralı İsmail Bey'in Türk Dünyasında Yenileşme Çabalarına Bir Örnek: Âlem-i Sıbyân Dergisi (1911-1912)*, İstanbul: Kutlu Yayınevi.
- Karahan, Akartürk (2021). "Âlem-i Sıbyân Dergisi: Gaspıralı'nın Türk Dünyası Çocuklarına Armağanı ", *Türk Kültür ve Medeniyet Değerleri Yolunda*, (ed. Öztürk Emiroğlu, Alev Önder), İstanbul: Kutlu Yayınevi, s. 134-156.
- Karahan, Akartürk (2022). "Âlem-i Sıbyân Dergisinde Gaspıralı İsmail Bey'in Uyguladığı Dil Politikası", *Türkbilimde Arayışlar-1: Timur Kocaoğlu Armağanı*, (ed. Aleyna Malkoç), İstanbul: Kutlu Yayınevi.
- Karahan, Akartürk (2023). "Âlem-i Sıbyân Dergisindeki Şiirlerde Değerler", *Kırım'dan Türkolojiye Emel'in Sesi prof. Dr. Zühâl Yüksel'e Armağan*, (ed. Işılay Işıktaş Sava), Ankara: Bengü Yayınları, s. 89-107.
- Kocaoğlu, Timur (2011). "İsmail Bey Gaspıralı'nın "Tercüman" Mirası", *Türk Yurdu*, Sayı: 287.
- Pınarer, Ataalp Kadir (2014). İsmail Gaspıralı ve Kırım Tatar Millî Hareketi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Doktora tezi).
- Saray, Mehmet (1991). "Gaspıralı'nın Türk Dünyasında Verdiği Dil ve Kültür Birliği Mücadelesi", *Türk Kültürü Dergisi*, Mayıs-Haziran s. 308-315.
- Somuncuoğlu, Anar; Guljanat Kurmangaliyeva Ercilasun (2014). "Almatı-Astana", *Türk Dünyası Başkentleri*, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi Yayınları, s. 101-188.
- Tekne, Kamelya (2018). "Âlem-i Sıbyân", *UBAK 3. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Bildiri Kitabı (9-12 Eylül 2018 Kozaklı-Nevşehir)*, (haz. Osman Köse, İbrahim Serbestoğlu), Ankara, s. 161-182.

Uzun, Turgay (2018). “İlk Türk Aydınlanma Hareketi: Ceditcilik ve İsmail Gaspıralı”,
<http://www.ismailgaspırali.org/yazilar/tuzun.htm> [erişim tarihi: 17.09.2019]

Yaman, Ertuğrul (2018). *Gaspıralı İsmail ve Türkçede Birlik*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Genel Ağ Kaynakları:

URL-1: Türk Dil Kurumu Sözlükleri <https://sozluk.gov.tr/>

URL-2: Kubbealtı Lugati <https://lugatim.com>

URL-3: “Uçan su” [https://tr.wikipedia.org/wiki/U%C3%A7an_su_\(%C5%9Felale\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/U%C3%A7an_su_(%C5%9Felale))

URL-4: “Yedisu” https://tr.wikipedia.org/wiki/Yedisu_b%C3%B6lgesi

URL-5: “Büyük Petro” https://tr.wikipedia.org/wiki/I._Petro

